

Jan Županič

Univerzitet Karola w Pradze

WÜRTEMBERKOVÉ V OLEŠNICI*

Impérium rodiny Podbradů, tak pracně budované králem Jiřím se rozpadlo již v generaci jeho synů. Náročné životní styl, ale především nákladné války s Matyášem Korvínem představovaly pro bratry neúnosnou zátěž a ještě před koncem 15. století vedly k rozprodeji většiny rodového majetku. O necelých sto let později, koncem 16. století bylo v držení rodu jen Olešnické vévodství ve Slezsku, které roku 1495 získal kníže Jindřich starší (1448-1498) od krále Vladislava II. za panství Poděbrady a doplatek 5 000 kop českých grošů. Z českých statků nezůstalo nic, jedinou vzpomínkou na držbu Kladska a Münsterberska byly prázdné tituly¹. Hospodářská situace rodu se výrazněji zlepšila teprve ve druhé polovině 16. století, kdy olešnický vévoda Karel II. (1545-1617) získal sňatkem s Kateřinou Berkovou z Dubé (1553-1583) bohatá moravská panství Šternberk a Jevišovice².

Potomky krále Jiřího ale neohrožovaly jen majetkové starosti. Od počátku 16. století viselo nad rodem nebezpečí vymření. Linie nejstaršího králova syna Viktorina vyhasla již v další generaci a jediný syn knížete Hynka zemřel v dětském věku ještě před otcem. Rod tak pokračoval jen potomky Jindřicha staršího, ze kterých byli počátkem 17. století naživu bratři Jindřich Václav (1592-1639) a Karel Fridrich (1593-1647)³. Protože děti Jindřicha Václava, dcera a dva synové, zemřely v dětském věku, představovala jedinou naději na pokračování rodu – alespoň v ženské linii – dcera vévody Karla Fridricha Alžběta Marie (1625-1686). Otázka jejího sňatku byla proto velmi závažným problémem, který se bezprostředně dotýkal nejen olešnických Poděbradů, ale v širším ohledu celého Slezska i říše. Alžběta Marie totiž nebyla jen dědičkou velkého majetku, ale také posledním

* Tato studie vznikla v rámci výzkumného záměru ministerstva školství České republiky „České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes“, MSM 0021620827.

¹ O. Feleman, R. Fukala, a kol., *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*, Praha 2008, s. 83-110.

² J. Županič, F. Stellner, M. Fiala, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001, s. 181-182.

³ Ke genealogickým otázkám podrobně S. Głogowski, *Potomci krále Jiřího z Poděbrad. Genealogie knížat z Münsterberka*, Ostrava 1989.

potomkem staré evangelické rodiny, která po generace představovala oporu luteránského náboženství ve Slezsku. Bylo proto nutné najít ženicha, který by pocházel z dostatečně urozené rodiny a byl luteránského vyznání. Zároveň však musel být přijatelný pro habsburského císaře, který jako nejvyšší lenní pán dával souhlas k převodu vladařských práv a přijímal od nového vévody lenní slib. Pomyslným sítem náročných požadavků prošel nebohatý, ale urozený württembersko-weiltinský vévoda Silvius Nimrod (1622-1664), příslušník jednoho z nejváženějších říšských panovnických rodů. Ten se také stal dědicem poděbradských statků na Moravě, Olešnického vévodství ve Slezsku a zakladatelem linie württembersko-olešnických vévodů (něm. von Württemberg-Oels).

Silvius Nimrod pocházel z mladší linie württemberského rodu⁴. Jeho otec vévoda Julius Fridrich (1588-1635) neměl jako mladší syn na nástupnictví ve Württembersku nárok a teprve po narovnání se dalšími čtyřmi bratry roku 1617 mu bylo přiznáno panství Weiltingen an der Wörnitz a Brenz an der Brenz spolu s apanáží plynoucí z výnosů z panství Heidenheim. Centrem nového státečku Julia Fridricha se stal Weiltingen, který do rukou Württemberků přešel roku 1616. Panství, kde počátkem 17. století žilo na tomto panství na 1400 obyvatel, nebylo sice nijak rozsáhlé, ale i spolu s ostatními majetky zaručovalo vévodovi slušné příjmy. Protože zároveň tvořilo enklávu ležící východně od centra rodových držav, nepředstavovalo jeho odstoupení pro panující větve rodu významnější ztrátu. Zdejší zámek ale neodpovídal představám Julia Fridricha o důstojné reprezentaci šlechtice jeho postavení, nechal jej přestavět a rozšířit⁵. Do ukončení stavebních úprav počátkem roku 1619 sídlil s manželkou Annou Sabinou von Schleswig-Holstein-Sonderburg (1593-1659) na zámku Brenz.

Po vypuknutí třicetileté války se vévoda výrazně angažoval na straně habsburských protivníků a jeho oddíly se podílely na řadě menších vojenských akcí. Nepřekvapí proto, že od konce 20. let 17. století byly jeho země, ostatně jako celé Württembersko, jedním velkým bojištěm. Ambice Julia Fridricha rozhodně nebyly malé a malý Weiltingen je nemohl uspokojit. Skutečná příležitost k realizaci vysněných plánů se mu ale naskytla až roku 1631, kdy zemřel jeho starší bratr Ludvík Fridrich Württembersko-Mömpelgardský (1586-1631), administrátor Württemberského vévodství. Julius Fridrich tehdy převzal jeho funkci a spravoval zemi za svého nezletilého synovce vévodu Eberharda III. (1628-1674). Zároveň získaného úřadu využil ke zvýšení svého politického a mocenského vlivu. Již na jaře 1631 se stal členem tzv. lipského spolku a s jeho pomocí byl jmenován do úřadu krajského nejvyššího ve Švábsku.

⁴ K dějinám této linie viz G. Raff, *Hie gut Wirtemberg allewege*, Bd. 2: *Das Haus Württemberg von Herzog Friedrich I. bis Herzog Eberhard III.*, Dagerloch 1993, s. 603-717.

⁵ G.L. Nickel, *Das Schloß Weiltingen*, [w:] *Nordschwaben – Der Daniel*, 11. Jg., Heft 2, 1983, s. 92-94.

Politický vliv württemberského administrátora se však neopíral o dostatečné vojenské zajištění a proti soustředěnému útoku císařských armád byl prakticky bezbranný. Jeho první cesta k velké kariéře tedy skončila neslavně – počátkem července 1631 musel vévoda na nátlak velitele císařské armády v jihozápadním Německu hraběte Egona Fürstenberga z lipského spolku vystoupit, zaplatit vysokou finanční náhradu a souhlasit s rozmístěním císařských posádek na svém území. Proto se také stavěl rezervovaně k návrhům Gustava Adolfa na uzavření spojenečství. Až nečekané úspěchy švédského tažení do středního a jižního Německa změnily jeho názor. Se švédskou pomocí Julius Fridrich obsadil do konce října 1632 rozsáhlé církevní državy a majetky císařových spojenců v jižním Německu – hrabství Hohezollern-Sigmaringen, polovinu fürstenberského hrabství Bar, habsburské panství Hohenberg a řadu církevních držav. Rychlý vzestup Julia Fridricha nečekaně a rychle ukončila bitva u Nördlingenu 6. září 1634, kdy následný ústup Švédů ze Švábska přinesl další okupaci württemberských zemí habsburskými vojsky. Bezbrannému vévodovi nezbylo jiné východisko než emigrace. S celou rodinou proto uprchl do Štrasburku, kde v dubnu 1635 zemřel. Krach politiky Julia Fridricha přinesl pohromu i jeho zemím. Dříve kvetoucí panství byla několikrát zpustošena, Weiltigen byl až do roku 1648 okupován vojsky bavorského kurfiřta a zámek Brenz zcela zničen⁶.

V této neklidné a nejisté době vyrůstaly vévodovy děti a mezi nimi i druhorozený Silvius Nimrod. Budoucí olešnický vévoda se narodil roku 1622 na otcově zámku ve Weiltigen, ale již jako sedmiletý byl poslán na vychování k vévodskému dvoru do Stuttgartu. Odtud se také na prahu dospělosti, v létě 1635, vydal na kavalírskou cestu po západní Evropě. Krátce poté však došlo k bitvě u Nördlingenu, která bezstarostný život mladého vévody od základů změnila. Jeho rodina byla náhle bez prostředků a on sám se ocitl uprostřed Francie opuštěn téměř všemi. V červnu 1635 byl dokonce ve francouzském Tours pro dluhy uvězněn a propuštěn až po osmi měsících. Pro třináctiletého chlapce musela být tato zkušenost velmi stresující, stejně jako zjištění, v jakých poměrech žije po smrti Julia Fridricha jeho rodina ve štrasburské emigraci. Dosavadní představy o budoucnosti se Silvius Nimrodovi rozplynuly. Po marném čekání na finanční pomoc ze strany francouzského krále Ludvíka XIII. mu nezbylo nic jiného, než následovat staršího bratra Rodericha (1618-1651) a vstoupit do armády. Roku 1638 se stal důstojníkem ve vojsku svého vzdáleného příbuzného vévody Bernarda Sasko-Výmarského a po jeho boku také prodělal křest ohněm při obléhání porýnského Breisachu. Na rozdíl od vévody Bernarda však vojenský život neodpovídal jeho naturelu a ani možnost rychlého zbohatnutí jej o výhodách této kariéry nepřesvědčila. Byl – a vždy zůstal

⁶ R.O. Burkert, *Die württembergische Herrschaft Weiltigen-Brenz*, [w:] *Alt-Dinkelsbühl, Mitteilungen aus der Geschichte Dinkelsbühls und seiner Umgebung*, Beilage der „Frankischen Landeszeitung“, 56 Jg., Nr. 2, Mai 1980, s. 9-13.

– spíše dvořanem, než válečníkem. Již roku 1640 proto s vděčností využil pozvání saského vévody Arnošta Zbožného a spolu s mladšími sourozenci se uchýlil na jeho dvůr v Gothě.

Po Weitingenu se Gotha stala jeho druhým domovem. Zde si doplnil vzdělání a právě odtud se roku 1645 vydal na druhou, tentokrát již dokončenou kavalírskou cestu. I zde se však projevíly rodinné finanční limity. Cestu bylo nutné po bezpečnostní stránce zajistit a nevystavovat zbytečně mladého vévodu nebezpečím na cestách ohrožených rabující soldateskou. Silvius Nimrod se proto vypravil pouze do relativně bezpečného severozápadního Německa a Holštýnska. Nedlouho po návratu, v polovině roku 1646, se mladý kavalír zasnoubil. Jeho vyvolenou se stala jediná dcera olešnického vévody Alžběta Marie. Z důvodu švédské okupace Olešnice ale byla svatba odložena z října 1646 na 1. květen roku následujícího. Příbuzní, kteří vévodův sňatek dojednali, pochopitelně věděli, že sňatek s bohatou dědičkou přijde Silviu Nimrodovi vhod, neméně důležitý byl ale i politický podtext. Otec Alžběty Marie, münsterbersko-olešnický vévoda Karel Fridrich, ač sám nekatolík, patřil k předním oporám Habsburků ve Slezsku, a nabízí se proto teorie, že svatba Silvia Nimroda s jeho dcerou měla přispět ke sblížení württembersko-weiltingenského domu s císařem⁷.

Krátkce po sňatku, 31. května 1647, ale Karel Fridrich zemřel a jeho smrt přinesla novomanželům nejednu nepřijemnou komplikaci. Přestože císař Ferdinand III. již roku 1637 potvrdil münsterbersko-olešnickým vévodům právo na volné disponování všemi jejich majetky, odmítl závět posledního Poděbrada uznat a po jeho smrti označil Olešnicko za uprázdněné léno. Není pochyb o tom, že se snažil využít příležitosti a upevnit své postavení ve Slezsku⁸.

Silvius Nimrod a Alžběta Marie se tak museli pustit do zdlouhavého zápasu se silnějším protivníkem, ve kterém byly jejich možnosti již předem zásadním způsobem omezeny. K narovnání s císařem došlo až po rok a půl trvajícím jednání. Vévodský pár musel souhlasit s odstoupením moravského panství Jevišovice české komoře, zaplatit 20 000 zlatých a zřeknout se všech lenních práv, které v minulosti náležely poděbradskému rodu. Teprve poté, 15. prosince 1648, Ferdinand III. souhlasil s udělením Olešnicka Silviu Nimrodovi⁹. Z právního hlediska bylo důležité, že k udělení vévodství nedošlo na základě uznání dědických práv, ale *ex iure novo*. Svrchovanost zdejších panovníků byla podstatným způsobem okrájena a fakticky omezena na kontrola nižších a vyšších soudů, patronátní práva a na celní, mincovní a horní regál. Pro další osudy vévodství bylo významné císařovo

⁷ O. Felcman, R. Fukala, a kol, *Poděbradové*, s. 232-234.

⁸ P. Maťa, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 70-72.

⁹ Zároveň mu byl udělen i nový erb: Majestát Ferdinanda III. datovaný 17. 12. 1648, [w:] *Národní archiv Praha*, fond Salbuchy, Salbuch 59, fol. 477-481.

privilegium umožňující nástupnictví po ženské linii, které se stalo aktuálním po 140 letech¹⁰.

Olešnické knížectví patřilo v polovině 17. století mezi středně významná slezská území. I přes velké lidské a hospodářské ztráty, které utrpělo během třicetileté války, žilo na tomto území o rozloze přibližně 1700 km² v devíti městech a přibližně třech stovkách vesnic na 70 000 obyvatel, jejichž počet za půldruhého století vlády württembersko-olešnické dynastie stoupl na 100 000. Celé území vévodství ale v rukou zdejších panovníků nebylo. Vedle lenních statků zmenšovala majetkovou základnu olešnických vévodů i rozsáhlá svobodná panství, stejně jako církevní statky restituované po roce 1620. Na druhé straně ale patřily Silviu Nimrodovi a jeho ženě majetky i mimo vévodství – vedle velkého moravského panství Šternberk, šlo o statek Konstadt v Opolsku a dva paláce ve Vratislavi. Hospodářskou situaci nového vévody vylepšila i částka 30 000 zlatých od mladších bratrů, za kterou se Silvius Nimrod vzdal svých nároků na Weiltingen a Brenz.

Nejdůležitějším úkolem mladého páru bylo obnovení klidu a pořádku ve válkou zpustošené zemi. Během několika následujících let Silvius Nimrod úspěšně navázal na tradice Poděbradů a rychle upevňoval svou autoritu. Velmi aktivně si počínal zejména v náboženské oblasti. Württembersko-olešnický rod byl totiž vedle lehnicko-břežsko-volovských Piastovců největší oporou zdejších protestantů a jeho význam ještě vzrostl po smrti posledního slezského Piastovce Jiřího Viléma roku 1675. Nepřekvapí proto, že vévoda měl neustálé ostré spory s vratislavským biskupem a abatýší cisterciáckého kláštera v Třebnici (Trzebnica) o kostely, které měly být po roce 1648 rekatolizovány, a usilovně se bránil příchodu katolických duchovních. Z tohoto důvodu také nařídil přísné vizitace, naléhal na rychlé obnovení sítě luteránských kostelů a finančně podporoval obnovování a zakládání protestantských škol. Na naléhání své tchyně Žofie Magdaleny Lehnické (1624-1660), která byla reformovaného vyznání, povolil v Olešnici činnost kalvinistického kazatele. Štědré příspěvky z vévodské pokladnice přispěly i k prosperity zdejšího knihtisku. Vydávány nebyly jen německé, ale i polské knihy. Sám Silvius Nimrod se polsky intenzivně učil, aby se, jak prohlásil, mohl dorozumět se všemi svými poddanými.

Zároveň vévoda kladl mimořádný důraz na vybudování náležité prestiže nového olešnického panovnického domu. Starý zámek v Olešnici byl opraven a modernizován, zdejší dvůr rychle získával na lesku a hlavní město knížectví se stalo jedním z kulturních center raně barokního Slezska. Ke zdůraznění vévodova mimořádného postavení (a také jako doklad jeho zbožnosti) přispělo i založení dynastického řádu Lebky (*Orden vom Totenkopf*), který přetrval až do 19. století.

¹⁰ M. Feist, *Die Oelsner Lebensübertragung vom Jahre 1648*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens“, 50, 1916, s. 131-150.

Aureola předního ochránce protestantské víry ve Slezsku učinila ze Silvia Nimroda jednu z nejvýznamnějších osobností doby. Vévoda udržoval úzké styky s řadou německých panovnických rodů, na svém dvoře zaměstnával politické poradce a přehled o světovém dění si udržoval pomocí zahraničních novin, které mu každý týden doručoval jistý vřatislavský knihkupec. Za jeho vlády se Olešnicko pomalu navracelo k původní prosperitě a smrt panovníka pro něj znamenala těžkou ránu. Silvius Nimrod zemřel nečekaně 26. srpna 1664 raněn mrtvicí, krátce poté, co vyslal své starší syny na univerzitní studia do württemberského Tübingenu. Protože všichni jeho potomci byli nezletilí, usedla na vévodský stolec jako regentka vévodkyně-vdova Alžběta Marie¹¹.

Žena, která svému muži během čtrnácti let porodila sedm dětí (z nichž ale dvě záhy zemřely), se správy země ujala společně s lehnicko-břežsko-volavským vévodou Kristiánem (1618-1672). Pro další vývoj württembersko-olešnického rodu měl zásadní význam její nástupnický řád, tzv. mateřská dispozice, vyhlášený krátce před její rezignací 22. srpna 1673¹². Podle tohoto ustanovení, jež bylo až do vyměření württembersko-olešnického domu základním zákonem Olešnického knížectví, se vévodství rozdělilo. Protože nejstarší syn kněžny Karel Ferdinand (1650-1668) zemřel ještě před skončením regentství, připadla první, tzv. olešnická třetina druhorozenému Silviu Fridrichovi (1651-1697), další, Kristián Oldřich I. (1652-1704), dostal díl se sídlem v Bernstadtu (Bierutów) a nejmladšímu Juliu Zikmundovi (1653-1684) připadla část třebnická¹³. Protože střediskem Třebnice byl klášter, nyní patřící řádu cisterciáků, vyplatili starší bratři Juliu Zikmundovi navíc 10 000 zlatých k vybudování nové rezidence. Tou se stalo do té doby nevýznamné Dreske (později Juliusburg/Dobroszyce) založené teprve roku 1655 a o osm let později povýšené na město. Toto rozdělení bylo pouze interní záležitostí Olešnicka – navenek zůstávalo jednotným územím a na slezském zemském sněmu mělo pouze jeden hlas. Navíc toto uspořádání nebylo definitivní, protože se počet samosprávných oblastí vévodství řídil počtem linií rodu¹⁴.

Z historického hlediska vycházel tento nástupnický řád z dřívější tradice münsterbersko-olešnických Poděbradů a jeho nesporným kladem bylo zajištění stejného postavení všem synům Silvia Nimroda a Alžběty Marie, kteří byli společensky pokládáni za tzv. panující knížata. Zápornou stránkou s destruktivními důsledky byla skutečnost, že jednotlivé části Olešnicka nemohly uspokojit finanční nároky svých vládařů a pokrýt jejich výdaje na reprezentaci a politickou aktivitu. Nákladné stavby, nádhera dvorského života, kulturní mecenát i prestižní ražby

¹¹ M. Feist, *Sylvius Nimrod, Herzog von Oels*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens“, 52, 1918, s. 85-102.

¹² Císařem Leopoldem I. byl potvrzen až v dubnu 1686, dva týdny po její smrti.

¹³ Na tři díly byly rozděleny i další rodové državy, např. moravské panství Šternberk.

¹⁴ K těmto otázkám viz G.W. von der Schullenburg, *Die Staatsrechtliche Stellung des Fürstentum Oels in seiner rechtsgeschichtlichen Entwicklung*, Hofgeismar 1908.

mincí – to vše vedlo od druhé poloviny 17. století k postupnému hospodářskému úpadku a k odprodeji vzdálenějších částí majetku. Ani to však nezachránilo württembersko-olešnické vévody před pádem do vřru dluhů a následně i do politické bezvýznamnosti.

Podle nařízení Alžběty Marie připadla hlavní část majetku s honosným vévodským zámekem v městě Olešnice nejstaršímu žijícímu synovi Silviu Fridrichovi. Dědictví se ujal roku 1672, kdy spolu s mladším bratrem Kristiánem Oldřichem složil ve Vídni do rukou Leopolda I. lenní slib. O rok později se Silvius Fridrich ujal skutečné vlády v olešnické třetině vévodství a zároveň až do roku 1675 vykonával spolu s matkou za nezletilého bratra Julia Zikmunda funkci regenta v Třebnicku. Vévoda záhy proslul jako mecenáš a milovník umění, výrazně se ale angažoval také v charitě a byl členem všeobecně prospěšné společnosti. Značnou pozornost věnoval po vzoru svého otce rozvoji školství. Roku 1682 povýšil latinskou školu v Olešnici na gymnázium a umožnil tak zdejším žákům bez složitých přestupů pokračovat ve studiu na univerzitě. O rok později reformoval všechny měšťské a vesnické školy. Záslužným, a ve své době zcela neobvyklým krokem, bylo zpřístupnění rozsáhlé olešnické knihovny veřejnosti. Původ i postavení vévodu předurčovali i k předním politickým funkcím. Císař Leopold I. jej jmenoval svým komisařem ve Slezsku a v letech 1680-1682 Silvius Fridrich přechodně zastával úřad prezidenta zemského sněmu. Podobně jako jeho otec neměl ani on žádné vojenské ambice a to přesto (nebo snad právě proto), že se v mládí účastnil jednoho protitureckého tažení.

Život Silvia Fridricha osudově poznamenalo manželství s půvabnou württembersko-mömpelgardskou princeznou Eleonorou Charlottou (1656-1743). Budoucí manželé se seznámili v době Silviových studia v Tübingenu a nejpozději od roku 1670 si často psali. Matka vévody ale nebyla vidinou svatby nadšena a z politických i osobních důvodů upřednostňovala Charlottu Lehnickou, dceru bohatého lehnicko-břežsko-volavského vévody Kristiána (1618-1672). Syn ale její návrhy rozhodně odmítl a v květnu 1672 se na olešnickém zámku oženil s tehdy patnáctiletou Eleonorou Charlottou.

Spolu s Eleonorou se ale na zámku usadila i její rodina, kterou z jejich území, Mömpelgardu, vyhnala ambiciózní politika francouzského krále Ludvíka XIV¹⁵. Přítomnost vyhnané rodiny ale neúměrně zatěžovala pokladnu olešnické třetiny vévodství a byla příčinou častých hádek mezi Silviem Fridrichem a jeho manželkou. Ve snaze odvrátit finanční krach přistoupil vévoda na počátku 90. let k postupnému rozprodeji vzdálenějších statků a roku 1692 prodal svou část štern-

¹⁵ Srov. B. Wunder, *Frankreich, Württemberg und der Schwäbische Kreis während der Auseinandersetzungen über die Reunionen (1679-97)*, Stuttgart 1971; W. Scherb, *Die politischen Beziehungen der Grafschaft Mömpelgard zu Württemberg von 1723 bis zur Französischen Revolution (Dissertation)*, Tübingen 1981.

berského panství knížeti Janu Adamovi z Liechtensteina¹⁶. Zároveň zvýšil robotní povinnosti na svých statečích takovým způsobem, že si vysloužil ostrou výtku císaře. Hospodářská situace vévody se ale nezlepšila a nervová zátěž vyvolaná permanentní ekonomickou krizí postupem času u něj dokonce vyvolala duševní chorobu. Silvius Fridrich přestal být schopen samostatného života a ocital se ve stále větší závislosti na manželce, které se z blíže neupřesněných důvodů roku 1695 rozhodl předat vládu. Leopold I. jeho rozhodnutí odmítl akceptovat, ale zabránit tomu, aby skutečná moc přešla do rukou kněžny, nemohl. Silvius Fridrich zemřel bezdětný v létě roku 1697 na vodnatelnost. Jeho žena jej přežila o více než čtyřicet let. Roku 1702 přestoupila ke katolictví a později se stala členkou bratrstva rosenkruciánů. Ke konci života trpěla přechodným pomatením mysli a zemřela roku 1743 ve Vratislavi. Olešnickým vévodům zanechala své vdovské statky a obrovský dluh ve výši 1,5 milionu zlatých.

Smrt Silvia Fridricha řádně změnila poměry ve vévodství¹⁷. Změna poměrů se dotkla zejména nejmladší linie rodu pocházející od vévody Julia Zikmunda (1653-1684). Na rozdíl od svých starších bratrů byl Julius Zikmund od dětství velmi nemocné dítě. Jeho slabá tělesná konstituce vyžadovala neustálou lékařskou péči a proto vévoda na rozdíl od bratrů neabsolvoval ani univerzitní studium, ani kavalerskou cestu. Jediným delším pobytem mimo rodičovský dvůr byl léčebný pobyt v Lipsku. Jak bylo výše uvedeno, obdržel Julius Zikmund při dělení vévodství třebnickou část, vlády se ale ujal až po dovršení zletilosti roku 1675. Roku se 1677 oženil s vévodkyní Annou Žofií von Meklenburg-Schwerin. V manželství se narodily tři děti, dospělosti se však dožil pouze syn Karel (1682-1745). Absenci rezidenčního zámku v Třebnicku vyřešil tím, že si za značné prostředky vystavěl v městečku Dreske nový přepychový zámek, kterému dal své jméno – Juliusburg. Označení se ujal a záhy bylo přeneseno i na městečko. Vévoda zemřel v jednatřiceti letech, na podzim roku 1684. Za jeho nezletilého syna Karla vykonávala úřad regentky vdova Anna Žofie, která se po smrti svého manžela musela potýkat se závažnými hospodářskými problémy způsobenými výdaji na stavbu Juliusburgu. Podobně jako její švagr v Olešnicku, i ona přistoupila k rozprodeji majetku a koncem 17. století postoupila knížeti Liechtensteinovi svou část panství Šternberk. Po novém rozdělení vévodství roku 1697, získala pro svého nezletilého syna bernstadtskou část. Třebnicko bylo nově rozděleno mezi Olešnici a Bernstadt. Osifělý zámek Juliusburg, jehož stavba zatížila vévodskou pokladnu na řadu desetiletí, se již nikdy vladařskou rezidencí nestal. Teprve když vévoda Karel dosáhl roku 1704

¹⁶ *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (F. Spurný, a kol.), díl II. Severní Morava, Praha 1983, s. 238.

¹⁷ *K jednotlivým osobnostem této linie rodu viz Württemberg-Oels, [w:] Das Haus Württemberg. Ein biographisches Lexikon*, hrsg. L. Sönke, D. Mertens, V. Press, Stuttgart 1997.

zletilosti, změnil se zámek na nějaký čas ve vdovské sídlo Anny Žofie, která zde také roku 1726 zemřela.

Protože vévoda Karel (1682-1745) svého otce fakticky nikdy nepoznal, spočinula veškerá odpovědnost za jeho výchovu na matce. Dětství prožil Karel v Juliusburgu, ale od roku 1690 častěji pobýval ve Vratislavi, kde také absolvoval soukromou výuku. Ukončením jeho studií byla cesta po Německu podniknutá v letech 1696-1702. Do Slezska se vévoda vrátil až koncem roku 1702, krátce předtím, než zde prosinci téhož roku uzavřel sňatek Vilemínou Luisou (1686-1753) von Sachsen-Meiningen. Toto manželství upevnilo úzké vztahy Wettiny a Württembergů, ale zůstalo bezdětné. Nedlouho po skončení svatebních slavností, 10. března 1704, složil vévoda podle starého zvyku do rukou císaře Leopolda I. lenní slib a ujal se vlády v Bernstadtu. V následujících letech bylo jeho jedinou výraznější aktivitou vykonávání regentského úřadu v olešnické části země, kde v letech 1704-1707 zastupoval nezletilého bratrance Karla Fridricha (1690-1761). Pravděpodobně dědičné dispozice byly příčinou vážné duševní choroby, která vévodu od počátku 18. století postupně paralyzovala. Roku 1710 byl jeho stav již natolik vážný, že byl císařem Josef I. prohlášen za vlády neschopného. Karel byl postaven pod kuratelu a až do své smrti v únoru 1745 žil v ústraní na bernstadtském zámku¹⁸.

Zakladatelem nejdéle žijící linie württembersko-olešnických rodu byl Kristián Oldřich I. (1652-1704), v letech 1673-1697 pán na Bernstadtu, později na Olešnici. Jako potomek jedné z nejstarších evropských dynastií, po matce dokonce královské krve, pokládal za nezbytné vynakládat obrovské částky na reprezentaci, což stejně jakou u jeho sourozenců vedlo k neúnosnému zadlužení a k postupnému rozprodeji jeho majetku. I Kristián Oldřich byl nucen odprodat svou část šternberského panství, které tak ve svých rukou sjednotil Jan Adam z Liechtensteina

Odrzem jeho panovnického sebevědomí byly i časté (a nákladné) ražby tolarů a medailí udělovaných při nejrůznějších příležitostech. Dvůr na zámku v Bernstadtu se za jeho vlády stal předním střediskem barokní kultury ve Slezsku. Nevyhovující renesanční stavba byla upravena podle představ nádherymilovného vévody a obklopena skvostnými zahradami s vodotrysky a oranžériemi. Stavební aktivita se ale neomezila jen na rezidenční město. Kristián Oldřich I. nechal vybudovat i řadu menších zámečků a letohrádků, které dvoru a rodině sloužily jako místo odpočinku i slavností. Když po smrti bratra Silvia Fridricha roku 1697 zdědil olešnickou část země, přestavěl i zdejší zámek. Značné prostředky věnoval zejména na vybudování monumentálního rodinného mauzolea, jehož předobrazem se stala skvostná hrobka lehnických Piastovců. Po dokončení stavby roku 1700 sem

¹⁸ L. Wiesner, *Zur Geschichte der Herzöge von Oels, Württembergische Linie, namentlich Carl Friedrich von Oels und Carl von Bernstadt*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens“, 4, 1862, s. 170-178. Též po následující.

nechal z kateřinského kostela v Bernstadtu převést ostatky svých nejbližších a zde také na jaře 1704 nalezl místo posledního odpočinku.

Z patnácti dětí Kristiána Oldřicha I. se dospělosti se dožily pouze tři dcery a dva synové, Karel Fridrich (1690-1761) a Kristián Oldřich II. (1691-1734), kteří z jeho druhého manželství vévody se Sybilou Marií von Sachsen-Mersenburg (1667-1693). V době otcovy smrti byli oba nezletilí a proto se jejich výchovy ujal pěstoun. Na prosbu Kristiána Oldřicha I. se této funkce ujal pruský král Fridrich I. Šlo o významný politický krok. Od konce 17. století, kdy saský kurfiřt přestoupil na katolickou víru, bylo Prusko navíc nejvýznamnější oporou protestantismu v říši, na čemž nic neměnila skutečnost, že zdejší panovníci byli reformovaného vyznání.

Ve srovnání s provinčním dvorem v Olešnici, kde chlapci vyrůstali až do otcovy smrti, byl berlínský dvůr středem světa. První cesta obou mladíků však nesměřovala sem, ale na univerzitu ve Frankfurtu nad Odrou, kde měli získat vyšší vzdělání. Jejich studium ale neprobíhalo podle obvyklých pravidel – již proto ne, že přítomnost příbuzných pruského krále byla pro frankfurtskou akademickou obec významnou poctou. Mimořádné postavení olešnických vévodů se projevilo i v tom, že staršímu z nich, Karlu Fridrichovi, byl nedlouho po imatrikulaci udělen čestný doktorát a mladší, Kristián Oldřich II., byl roku 1705 dokonce zvolen rektorem univerzity. Chlapci zde ale strávili pouze rok. Důvodem ukončení jejich pobytu byla smrt posledního württembersko-weltingenského vévody Fridricha Ferdinanda (1654-1705) v létě 1705. Před bratry se nečekaně objevila perspektiva zisku nemalého majetku. Jejich zájem ale byl v příkrém rozporu se zájmy panujícího württemberského vévody Eberharda Ludvíka, který chtěl statky získat pro sebe. O Weltingen a Brenz vypukl soudní spor, který trval až do roku 1726 a skončil pro olešnická knížata nepříznivě. Panství byla připojena k Württembersku.

Ve sporu se angažoval i pruský král a přestože causa nedopadla podle olešnických představ, nezůstaly tyto události bez důsledků¹⁹. Především vévoda Karel Fridrich nadále udržoval s Pruskem velmi úzké vztahy, ve kterých pokračoval i po nástupu Fridricha Viléma I. a Fridricha II. V osudové době válek o dědictví rakouské se však jeho sympatie dostaly do přímého rozporu s povinnostmi leníka habsburských vladařů²⁰. Smrt Karla VI. a následná pruská okupace Slezska jej zastihly v úřadě württemberského regenta, který vykonával v době nezletilosti svého příbuzného vévody Karla Evžena v letech 1738-1744. Přestože z moci svého úřadu a v zájmu Württemberska stál na straně Marie Terezie a jeho pluky představovaly významnou posilu zle tísněné habsburské armády, neostýchal se

¹⁹ V. Loewe, *König Friedrich I. von Preußen und das Fürstentum Oels*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens“, 50, 1916, s. 151-164.

²⁰ N. Conrads, *Politischer Mentalität von oben. Friedrichs II. Weg vom Gewinn Schlesiens zur Gewinnung der Schlesier*, [w:] *Kontinuität und Wandel. Schlesien zwischen Österreich und Preußen*, hrsg. von P. Baumgart, Schlesische Forschungen 4, Sigmaringen 1990, s. 219-236.

uprostřed válečného konfliktu, v roce 1741, poslat svého schovance Karla Evžena i s mladšími bratry na vychování na berlínský dvůr.

Když württemberský panovník dosáhl počátkem roku 1744 zletilosti, vrátil se olešnický vévoda zpět do Slezska. Země však mezitím přešla pod pruskou svrchovanost a postavení zdejších vévodů se od základů změnilo. Autoritativní vladař Fridrich II. nehodlal trpět rozsáhlé výsady, kterým se lenní slezští panovníci těšili a 8. ledna 1744 vydal tzv. finální rezoluci, jíž rozhodující měrou omezil jejich pravomoci a de facto je degradoval na pouhé statkáře. Je možné říci, že jediné výsadní právo, které zůstalo olešnickým vévodům zachováno, byl mincovní regál. Závažným zásahem do dosavadních pravomoci privilegovaných slezských stavů byly i změny v oblasti práva. Na území Slezska došlo k vytvoření apelačních soudů (*Oberamtregierung*) ve Vratislavi, Hlohovč a od roku 1744 také v Opolí, které sloužily jako odvolací instance od soudů jednotlivých vévodství, stavovských panství, měst a magistrátů. Vladaři slezských vévodství tak byli degradováni na pouhé aristokratické velkostatkáře bez významnějších výsadních práv²¹.

Nový lenní slib, který za těchto okolností Karel Fridrich 18. ledna 1744 složil pruskému králi, byl tak konfirmací jeho podřízeného postavení²². Zklamán vývojem událostí vévoda po pěti měsících vlády rezignoval a protože byl bezdětný, předal vládu synovci Karlu Kristiánu Erdmannovi (1716-1792). Přestože až do smrti užíval titulu panujícího vévody, do veřejných záležitostí nezasahoval a žil v ústraní a značné finanční nejistotě na zámcích v Meziboru a Olešnici.

Přízrak dluhů, jenž se nad olešnickými vévody vznášel prakticky neustále od vydání „mateřské dispozice“ roku 1673, se nevyhnul ani mladšímu bratru Karla Fridricha, vévodovi Kristiánu Oldřichovi II. (1691-1734). Jeho postavení v rámci rodiny bylo velmi neobvyklé. Byl totiž prvním členem rodiny, který nebyl panujícím vévodou, ale pouze apanážovaným princem²³. Cesty sourozenců se definitivně rozešly roku 1707, kdy Karel Fridrich zasedl na vévodský stolec, zatímco jeho mladší bratr se jako venkovský aristokrat usadil na zámku Wilheminenort v Olešnicku. Jeho určitá bezprizornost a špatná finanční situace vedly staršího bratra k tomu, že mu roku 1709 předal úřad plukovníka-majitele dánského dragounského pluku i s veškerými příjmy. Mladý vévoda ale nehodlal svůj životní styl měnit. Dluhy narůstaly a roku 1712 byl Kristián Oldřich II. na nátlak věřitelů

²¹ H. Kluebing, *Die politisch-administrative integration Preußisch-Schlesiens unter Friedrich II.*, [w:] *Kontinuität und Wandel. Schlesien zwischen Österreich und Preußen*, hrsg. P. Baumgart, (Schlesische Forschungen, Bd. 4) Sigmaringen 1990, s. 41-62. Roku 1756 bylo sídlo vrchního úřadu přeloženo z Opolí do Břehu.

²² Srov. G.W. von Schullenburg, *Die Lehenverhandlungen über Fürstentum Oels von 1742-1806. Nach der Akten der Geheimen Staatsarchive zu Berlin und Braunschweig*, Oels sine dato; *idem*, *Die Staatsrechtliche Stellung des Fürstentum Oels in seiner rechtsgeschichtlichen Entwicklung*, Hofgeismar 1908.

²³ V Olešnicku vládl bratr Karel Fridrich, v Třebnicku bratranec Karel. O dalším rozdělení vévodství na tři části se neuvažovalo.

dokonce uvězněn. Změna k lepšímu nastala teprve poté, když jeho manželka Charlotta Filipína rozená von Redern (1691-1758) zdědila rozsáhlé statky v Horním Slezsku. Finance plynoucí z těchto panství stačily nejenom pokrýt vévodovy dluhy, ale roku 1722 z nich dokonce uhradil nákladnou cestu do jižního Německa, Itálie a Říma.

Barokní nádhera i okázalá zbožnost Itálie udělaly na Kristiána Oldřicha II. velký dojem a zásadní měrou přispěly k osudovému rozhodnutí konvertovat ke katolictví. K tomuto kroku přistoupil v lednu 1723 v Římě a nedlouho poté se první (a jediný) katolický člen württembersko-olešnické dynastie setkal se s papežem Inocencem XIII. Svatý otec dokonce doporučil Kristiána Oldřicha II. zvláštní přízni císaře Karla VI., ale ve Vídni nebylo papežské protekce třeba. Na habsburském dvoře byla konverze přijata s neskrývaným nadšením. Došlo tím k narušení jednoho z posledních pilířů slezského protestantismu. Vzhledem k bezdětnosti ostatních členů olešnické vévodské rodiny byl totiž Kristián Oldřich II. předpokládaným dědicem tohoto území a pokud by se neujal vlády on, měl se jeho nástupcem stát jeho (jak se doufalo) také katolický syn.

Na tomto místě ale se vídeňský dvůr přepočítal. Hluboce zbožná kněžna Charlotta Filipína se s manželovým krokem nikdy nesmířila a nadále se s ním odmítla stýkat. Jejich jediného syna Karla Kristiána Erdmanna (1716-1792) navíc odeslala do Halle a později na württemberský vévodský dvůr do Stuttgartu, kde měl být vychován v přísně luteránské víře. Manželé nadále žili odděleně. Po návratu do Slezska tak Kristián Oldřich II. žil na zámku Wilheminenort, odkud se roku 1731 vydal do Stuttgartu. Zda byla účelem cesty jen návštěva příbuzných či jestli odtud chtěl odvést také syna není známo. Ve Stuttgartu ale vévoda onemocněl blížce nespecifikovanou horečkou a počátkem února 1732 zemřel.

Jeho syn Karel Kristián Erdmann (1716-1792) se tak ještě před polovinou 18. stal jedinou budoucností rodu. Po otcově smrti studoval v Tübingenu a roku 1733 vstoupil do císařské armády. Zde ale nepobyl příliš dlouho. Vyšel totiž najevo plán (možná přímo císařského dvora) na jeho sňatek s katolickou princeznou, jež by jej přiměla konverzi. V tuto chvíli opět energicky zasáhla vévodkyně Charlotta Filipína, která okamžitě zařídila odchod Karla Kristiána Erdmanna z habsburských služeb a jeho přestup do dánské armády, kde se roku 1738 stal velitelem královské jízdní gardy. Není také nepravděpodobné, že ona stála i za jeho sňatkem s Marií Žofíí Vilemínou von Solms-Laubach (1721-1793), původem ze starobylého luteránské hraběcího rodu, v dubnu 1741. Až do poloviny 40. let žil Karel Kristián Erdmann převážně v Dánsku. Po smrti krále Kristiána VI. v srpnu 1746 ale na svou zdejší vojenskou kariéru rezignoval a vrátil se do Slezska, kde se po abdikaci strýce Karla Fridricha roku 1744 stal regentem olešnické části vévodství. Když

následujícího roku zdědil po choromyslném Karlovi Bernstadt, došlo po dlouhých 72 letech k opětovnému sjednocení celého Olešnicka²⁴.

Vztah Karla Kristiána Erdmanna k lennímu pánovi, pruskému králi Fridrichovi II. byl velmi zdrženlivý. A to i přesto, že se jej panovník snažil naklonit a roku 1747 jej jmenoval generálporučíkem a místodržícím ve Vratislavi. Olešnický vévoda ale dobře věděl, jak těžce Marie Terezie nese ztrátu bohatého Slezska. Počítal s tím, že mír uzavřený roku 1745 v Drážďanech, představuje pro obě strany pouhé intermezzo a snil o tom, že by díky protekci početných příbuzných mohl během dalšího konfliktu získat pro své vévodství plnou nezávislost. Léta se proto vyhýbal složení lenní slibu, přičemž mu přišlo velmi vhod jeho sporné právní postavení. Vzhledem k tomu, že jeho strýc Karel Fridrich nikdy oficiálně neabdikoval, byl až do jeho smrti roku 1761 v olešnické části zemi pouze regentem. Výsledek sedmileté války však znamenal konec jeho nadějí a roku 1764 mu nezbylo nic jiného, než slibem potvrdit příslušnost Olešnicka k pruskému Slezsku. Oplátkou však král Fridrich II. souhlasil se jmenováním Fridricha Augusta von Braunschweig-Wolfenbüttel (1740-1805), snoubence jeho jediné dcery Frederiky Žofie (1751-1789), dědicem vévodství²⁵.

Do této dívky také vkládal Karel Kristián Erdmann veškeré naděje. Oba jeho synové, poslední příslušníci württembersko-olešnické dynastie, totiž zemřeli v dětském věku. Podobně jako jeho praděd v polovině 17. století počítal i on s pokračováním rodu po ženské linii a také proto vybral dceři manžela. V září 1764 provdal teprve třináctiletou dívku za vévodu Fridricha Augusta von Braunschweig-Wolfenbüttel. Manželství ale zůstalo bezdětné a naděje Karla Kristiána Erdmanna na dědice se rozplynuly. V listopadu 1789 navíc Frederika Žofie zemřela na neštovice. Zoufalý vévoda se i nadále snažil zachovat Olešnicko svému rodu a proto se rozhodl zetě vydědit a odkázat vévodství hlavní württemberské linii. Plán však ztroskotal na odpor pruského krále.

Karel Kristián Erdmann zemřel na svém zámku v Olešnici 14. prosince 1792. S ním vyhasla nejen württembersko-olešnická dynastie, ale odešel také poslední z dědiců vévodů z Münsterberka a pánů z Poděbrad, potomků českého krále Jiřího. V Olešnicku se ujal vlády Fridrich August von Braunschweig-Wolfenbüttel. Podruhé se již neoženil a zemřel roku 1805 bezdětný. Olešnicko zdědil synovec Fridrich Vilém von Braunschweig-Lüneburg (1771-1815), jehož již roku 1785 jmenoval svým spoluvladařem. Fridrich Vilém se proslavil jako nesmiřitelný Napoleonův nepřítel. Účastnil se bojů v Německu i Španělsku, roku 1815 bojoval ve Wellingtonově armádě a padl v bitvě u Quatrebras v dnešní Belgii. Panujícím vévodou se stal jeho starší syn Karel (1804-1873), který byla ale roku 1830 prohlášen za

²⁴ H.A. Kappner, *Karl Christian Erdmann*, Oels 1905.

²⁵ H. Schulze, *Die Succession im Fürstenthum Oels beim Abgange der ältern Linie des Hauses Braunschweig*, Breslau 1868.

neschopného vlády. Olešnicka se tak ujal jeho mladší bratr Vilém (1806-1884), jenž se nikdy neoženil a zemřel jako poslední zdejší vévoda 18. října 1884. Po jeho smrti přešla Olešnice roku 1884 jako uprázdněné léno na panující rod Hohenzollernů a stala se majetkem korunního prince Viléma.

Rodokmen

Resumé

Posledním příslušníkem rodu Poděbradů ve Slezsku byl olešnický kníže Karel II. Bedřich (1593-1647). Dědičkou země se stala jeho dcera z prvního manželství s kněžnou Annou Žofií von Sachsen-Altenburg (1598-1641) Alžběta Marie (1625-1686), rozhodl se oženit podruhé, kterou provdal za württemberského knížete Sylvia Nimroda (1622-1664), kterého v závěti jmenoval dědicem Olešnicka. Potomci Alžběty Marie a Sylvia Nimroda se pak titulovali jako knížata Württembersko-Olešnická (Württemberg-Oels) a drželi jak slezské vévodství, tak i moravské statky poděbradské rodiny. V následujících generacích byla rodina olešnických knížat jednou z hlavních opor protestantství ve Slezsku a to přesto, že po vydání mateř-

ské dispozice Alžběty Marie z roku 1673 bylo zvykem toto nepřliš velké území dělit mezi jednotlivé linie rodu. Od počátku 18. století se však olešnická knížata potýkala s několika závažnými problémy – finančními problémy a postupným vymíráním dynastie. Jistým ohrožením rodinných tradic a vazeb byla i konverze jednoho ze členů rodiny, vévody Kristiána Oldřicha II. ke katolictví. Po připojení Slezska k Prusku se pod kontrolu Fridricha II. Velikého dostala i Olešnice. Reformy realizované v polovině 18. století pruským králem pak znamenaly degradaci slezských knížat na pouhé aristokratické velkostatkáře s titulárním právy, ale bez významnějších skutečných privilegií. Posledním příslušníkem württembersko-olešnického rodu byl vévoda Karel Kristián Erdmann. Po jeho smrti zdědila Olešnici na rod Braunschweig-Wolfenbüttel a následně Braunschweig-Lüneburg. Po smrti posledního knížete roku 1884 pak přešla jako uprázdněné léno na panující rod Hohenzollernů a stala se majetkem korunního prince Viléma.

Jan Županič

THE WÜRTEMBERG DYNASTY IN OLESZNICA

Summary

The last member of the Poděbrady dynasty in Silesia was the Duke Charles II. Frederick (1593-1647). His daughter from his first marriage with Duchesse Anna Sophia von Sachsen-Altenburg (1598-1641), Elisabeth-Maria (1625-1686) became heiress of the country. Charles II. Frederick married Elisabeth-Maria with the Duke Silvius Nimrod of Württemberg (1622-1664), and in his will appointed him the heir of the Duchy of Oels (Olesznica). The children of Elisabeth-Mary and Silvius Nimrod were titled Dukes of Württemberg-Oels and possessed the Duchy of Oels as well as Moravian houses and lands of the Poděbrady dynasty. In the generations to follow, the family of the Dukes of Oels was one of the leading mainstays of Protestantism in Silesia in spite of the fact that after the publication of the order of succession of Elisabeth-Maria in 1673 this rather small territory used to be divided among individual descents of the dynasty. However, as of the 18th century, the Dukes of Oels had to cope with several major problems – financial problems and a gradual extinction of the dynasty. Another danger to the family tradition was the conversion of a family member, the Duke Christian Ulrich, to Catholicism. After the annexation of Silesia to Prussia the Duchy of Oels was governed by Frederick II the Great. The reforms instituted in the middle of the 18th century by the Prussian king signified a degradation of Silesian dukes to mere aristocratic landowners with titular rights but without any important real privileges. The last of the Württemberg-Oels dynasty was the Duke Charles Christian Erdmann. After his death Olesznica was inherited by the Brunswick-Wolfenbüttel family and later by the Brunswick-Lüneburg family. After the death of the last of the dukes in 1884 Olesznica was enfeoffed to the governing dynasty of the Hohenzollern and became possession of Prussian Crown Prince William.